

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАСУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА
НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХMODERN TRENDS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT
IN RURAL AREAS

У статті охарактеризовано сучасні тенденції розвитку підприємництва на сільських територіях з метою підвищення якості життя сільського населення та забезпечення конкурентоспроможності цих територій. Виявлено зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, які мають у користуванні сільськогосподарські угіддя. Проведено аналіз обсягів виробництва підприємствами продукції сільського господарства. Обґрунтовано, що діяльність суб'єктів малого і середнього підприємництва сприяє зростанню доходів сільського населення, зменшенню рівня безробіття на сільських територіях, розвитку соціальної інфраструктури на селі, диверсифікації видів економічної діяльності та раціональному використанню природних ресурсів. Звернено увагу на доцільності розвитку органічного виробництва. Запропоновано заходи щодо сприяння створенню нових юридичних осіб згідно з організаційно-правовими формами господарювання з метою підвищення якості життя сільського населення та забезпечення конкурентоспроможності сільських територій.

Ключові слова: сільські території, підприємництво, сільськогосподарська діяльність, фермерське господарство, сталий розвиток, сільське населення.

УДК 338.43:048.74

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-25>

Хомюк Н.Л.

д.е.н., доцент кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Антонюк Д.А.

д.е.н., професор,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та логістики
Запорізький національний університет

Карлін М.І.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Khomiuk Nataliia

Lesya Ukrainka Volyn National University

Antoniuk Dmytro

Zaporizhzhia National University

Karlin Mykola

Lesya Ukrainka Volyn National University

The article describes the current trends in the development of entrepreneurship in rural areas in order to improve the quality of life of the rural population and ensure the competitiveness of these areas. The decrease in the number of agricultural enterprises that use agricultural lands is analyzed. The estimation of volumes of production by enterprises of agricultural products is carried out. It is substantiated that the activity of small and medium enterprises contributes to the growth of incomes of the rural population, reduction of unemployment in rural areas; development of social infrastructure in rural areas, diversification of economic activities and rational use of natural resources. The emphasis has been placed on the expediency of the development of organic production. Measures are proposed to promote the creation of new legal entities in accordance with the organizational and legal forms of management in order to improve the quality of life of the rural population and ensure the competitiveness of rural areas. The emphasis has been placed on the fact that in the agricultural sector, business associations are the most common organizational and legal form of management after farms. It is proved that the development of cooperatives contributes to the creation of new jobs in rural areas, solving the problem of young people going to other settlements to earn money, ensuring the competitiveness of rural areas. The need to increase the number of small businesses is justified by stimulating the development of local entrepreneurial initiatives among rural residents. It is proposed to develop regional programs for business development. The emphasis has been placed on the state support for the development of entrepreneurship in rural areas to modernize the material and technical and technological base of economic entities. The necessity of consulting support of the rural population on starting their own business is substantiated. The necessity of intensification of practices of organization of cooperative and cluster processes in rural areas is proved. Managers and specialists, governing bodies, local self-governments to work out areas for rural development, can use the theoretical and analytical provisions of this study to make practical decisions.

Key words: rural areas, entrepreneurship, agricultural activities, farming, sustainable development, rural population.

Постановка проблеми. У ринкових умовах важливу роль у формуванні соціально та еколого орієнтованої економіки відіграє підприємництво. В більшості розвинених країнах світу воно вважається одним із найпрестижніших видів діяльності. Водночас розвиток підприємництва сприяє створенню необхідних умов для досягнення цілей сталого розвитку сільських територій, збільшенню обсягів виробництва, створенню нових робочих місць, забезпеченню конкурентоспроможності сільських територій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику процесів розвитку підприємництва на сільських територіях відображено в дослідженнях таких науковців, як Т. Балановська, Ф. Важин-

ський, О. Гоголя, Ю. Губені, В. Далик, П. Жук, В. Івченко, Ю. Лупенко, М.Малік, М. Мельник, І. Тищук та ін. Звернемо увагу на те, що попри вагомий теоретичний і прикладний здобуток учених із зазначеної тематики, потребують поглиблення та характеристики сучасні тенденції розвитку суб'єктів господарювання на сільських територіях.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій розвитку підприємництва на сільських територіях та розробка пропозицій щодо сприяння створенню нових суб'єктів підприємницької діяльності з метою підвищення якості життя сільського населення та забезпечення конкурентоспроможності цих територій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сільські території, які займають близько 90 % від загальної площі України, де проживає третина всього населення, відіграють важливу роль у розвитку економіки загалом. Найчастіше визначення сільських територій пов'язують саме із сільськогосподарською діяльністю їхнього населення. Нині аграрна сфера є фундаментом стабільної економіки, наповнення бюджетів і простором для залучення інвестицій. Але не можна вважати, що сільським господарством займається більшість сільського населення. Сільська територія – це не лише місце життєдіяльності людей і просторовий базис виробництва, а й природне середовище. Адже на процес розвитку сільських територій впливають природні умови та природні ресурси, географічне положення, етнічний склад населення, стан економіки й ін. [1, с. 20].

Науковці звертають увагу на те, що підприємницька ініціатива є запорукою ендегенного розвитку сільських громад, формування матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування як через плату за використання контрольованих ним природних ресурсів, так і через безпосередню участь у соціальному житті села [2, с. 27].

На основі проведених досліджень Т. Балановська та О. Гогуля зазначають, що в тих селах, де спостерігається вища активність підприємницьких структур, існують вищий рівень добробуту

населення, більш розвинена інфраструктура, налагоджене побутове обслуговування тощо [3]. Тому розвиток підприємництва є одним із напрямів диверсифікації сталого розвитку сільських територій.

Протягом останніх років частка суб'єктів господарювання у сільському господарстві становила близько 4 % від загальної кількості суб'єктів, при чому лівова їх частка – саме підприємства [4].

Загалом в регіонах України спостерігаємо стрімке зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, які мають у володінні та користуванні сільськогосподарські угіддя, з 41826 у 2016 р. до 36277 у 2020 р. Попри зменшення чисельності підприємств в аграрній сфері прослідковується тенденція незначного збільшення площ сільськогосподарських угідь у їх користуванні з 19821,2 тис. га у 2016 р. до 20252,4 тис. га у 2020 р. Хоча варто відмітити, що у 2000 р. в обробітку юридичними особами було 21585,9 тис. га. Впродовж аналізованого періоду в 2 рази зросла кількість підприємств, які не мають у володінні земель сільськогосподарського призначення (з 5871 у 2016 р. до 11246 у 2020 р.). Динаміку розподілу сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь відображено на рис. 1.

Як бачимо, понад 4000 тис. га зосереджена у власності монополістів. С. Кваша та К. Кваша зазначають, що, якщо превалюватиме підхід, за

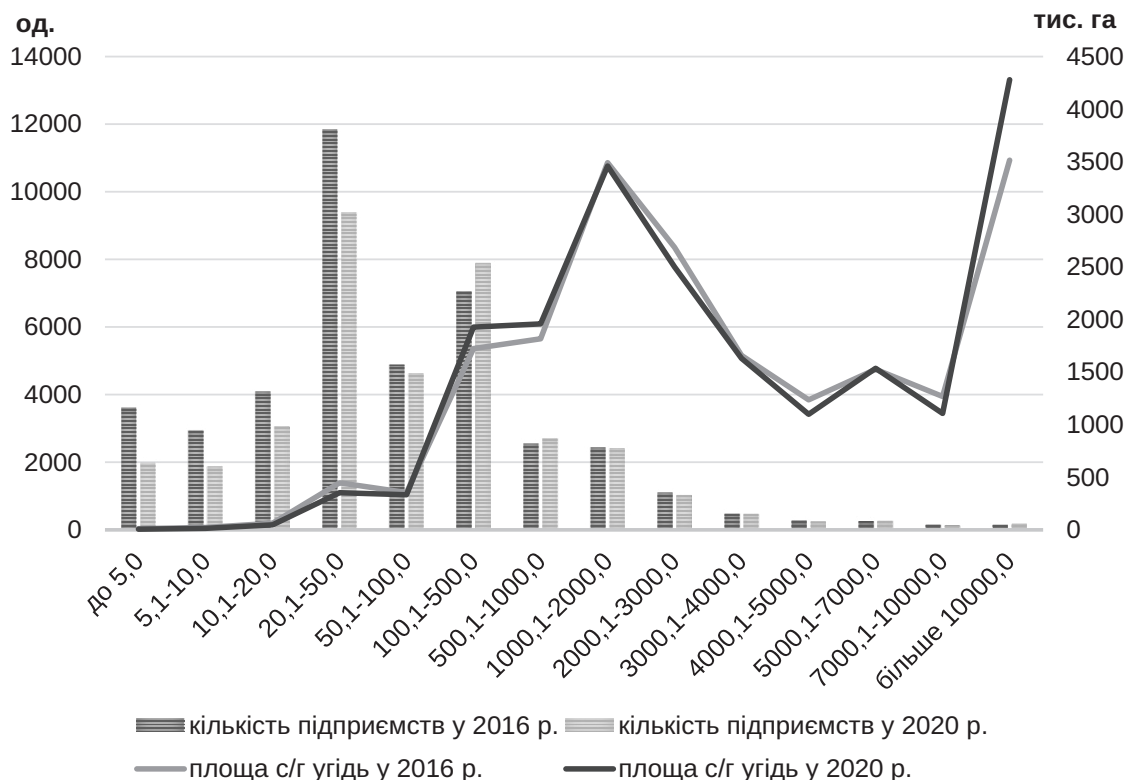

Рис. 1 Динаміка розподілу сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь в Україні

Джерело: побудовано здобувачем на основі [5, с. 276]

якого сільськогосподарську продукцію вироблятимуть лише великі агрокомпанії, то зростатиме рівень безробіття сільського населення [6].

На 1 січня 2022 р. було зареєстровано 294 968 безробітних людей, з них 59 995 – особи, які раніше працювали у сфері сільського господарства. Це, наприклад, в 2 рази менше, порівняно з 2019 р. (91 901 осіб). Також Державним центром зайнятості відмічено, що на початку 2022 р. кількість вакансій на підприємствах сільського, лісового та рибного господарства становила лише 1391 місце [7].

Т. Балановська, О. Гоголя зазначають, що сучасна практика діяльності агрохолдингів свідчить про те, що вони в основному мають за мету отримання надприбутків через використання сільськогосподарських угідь України за мінімальних витрат для підтримки життєдіяльності сільської місцевості [8].

Погоджуємось з думкою науковців, що діяльність організаційних формувань малого і середнього підприємництва, в тому числі і фермерських господарств, сприяє вирішенню соціально-економічних проблем сільських територій [8]. Саме вони сприяють зростанню доходів сільського насе-

лення, зменшенню рівня безробіття на сільських територіях; розвитку соціальної інфраструктури на селі, диверсифікації видів економічної діяльності та раціональному використанню природних ресурсів. Адже підприємці, керівники підприємств зацікавлені в сталому розвитку тих громад, на територіях яких вони проживають.

В. Івченко також вважає, що «сімейні фермерські господарства як представники дрібнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції можуть зробити вагомий внесок у розвиток сільського соціуму на мікрорівні». Адже сімейні фермери зацікавлені в еволюції соціальної сфери села, його громади, забезпеченні екологічності виробничих процесів та продукції, оскільки самі є членами місцевого співтовариства. Погоджуємось з думкою науковця, що «сімейне фермерське господарство, як ніша суспільного осередку сільської території, у межах якої виконується його господарська діяльність, спроможне краще від великої агрофірми відстоювати права споживачів на безпечну продукцію, охорону їхнього здоров'я, захист навколишнього природного середовища» [9, с. 7].

Відзначимо, що в Україні протягом 2014–2020 рр. збільшилась кількість підприємств на 1324 од.,

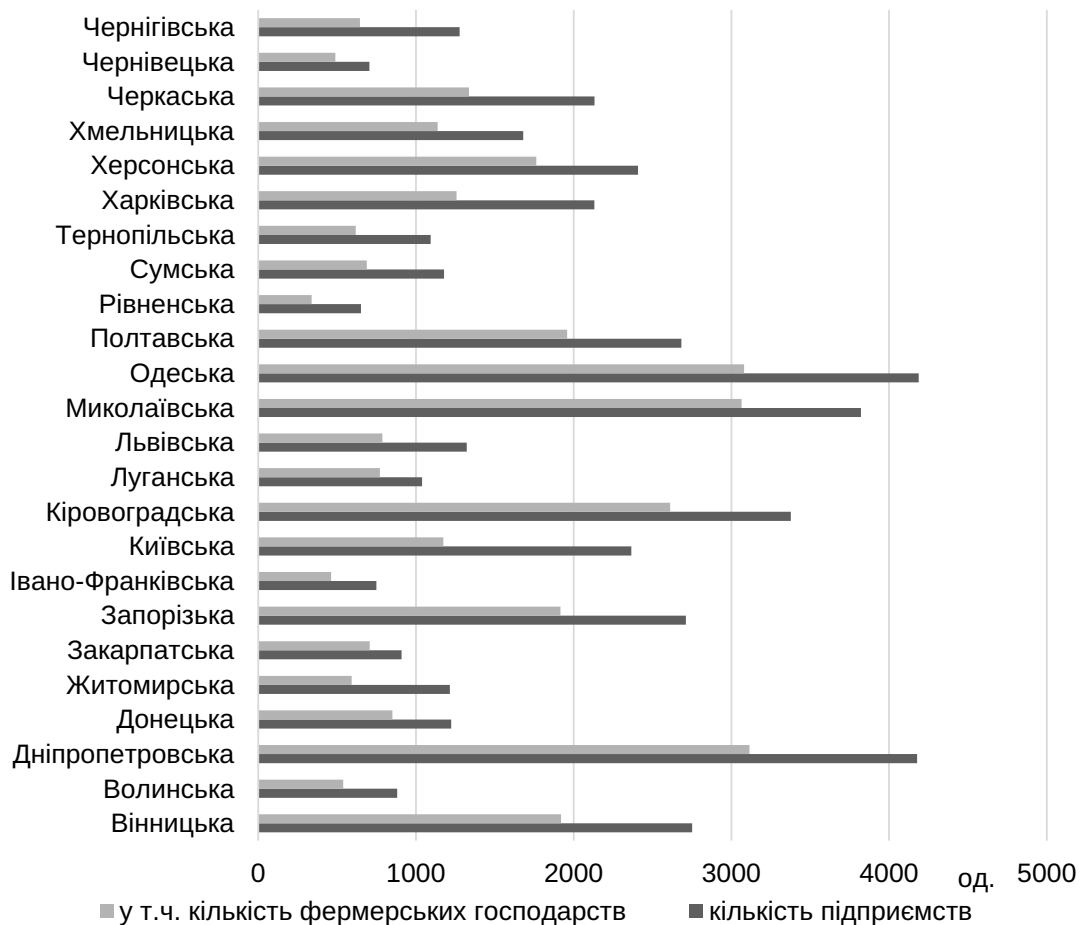

Рис. 2. Кількість підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, в регіонах України у 2020 р.

Джерело: побудовано за даними [10, с. 167]

які здійснювали сільськогосподарську діяльність, а фермерських господарств – навпаки, зменшилась на 1233 од. Розподіл сільськогосподарських підприємств, у т. ч. фермерських, у 2020 р. в розрізі регіонів України представлено на рис. 2. Як бачимо, найбільша кількість сільськогосподарських підприємств зареєстровано у Дніпропетровській, Одеській, Миколаївській областях.

Окрім того, спостерігаємо зменшення обсягів виробленої сільськогосподарської продукції підприємствами у 2020 р., порівняно з 2019 р., за рахунок зменшення обсягів продукції рослинництва (з 376789,7 млн грн у 2019 р. до 323198,2 млн грн у 2020 р.). Динаміку обсягів виробництва підприємствами продукції сільського господарства відображено на рис. 3.

Варто відмітити доцільність розвитку органічного виробництва. Адже кількість органічних операторів також з кожним роком зростає. Наприклад, на початку 2020 р. їх кількість становила 617. Тому органічне виробництво є одним із пріоритетних видів сільськогосподарської діяльності на засадах сталого розвитку в умовах сьогодення, що дає змогу не тільки отримувати прибутки, а й виробляти екологічно безпечні продукти харчування та зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля [11].

Необхідно звернути увагу, що в Україні здійснюється державна підтримка розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації. Наприклад, у 2019 р. для фермерів та кооперативів

передбачено 90% компенсації вартості дорадчих послуг, 80% компенсації вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняного виробництва, 70% компенсації кооперативам вартості придбаного вітчизняного обладнання, 40% компенсації вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, здешевлення кредитів, бюджетна субсидія на один гектар новоствореним господарствам та бюджетна субсидія на одного члена не новоствореного.

Варто відзначити, що в агросекторі господарські товариства є найпоширенішою організаційно-правовою формою господарювання після фермерських господарств. Найбільш поширеними серед них є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Розвиток кооперативів сприяє створенню нових робочих місць на селі, розв'язанню проблеми виїзду на заробітки молоді до інших населених пунктів, забезпеченню конкурентоспроможності сільських територій тощо. Згідно із Законом України «Про кооперацію» кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних й інших потреб на засадах самоврядування [12]. Зазвичай на сільських територіях функціонують виробничі й обслуговуючі кооперативи.

Саме завдяки роботі кооперативів, на думку О. Ковшової, можна задовольнити бажання грома-

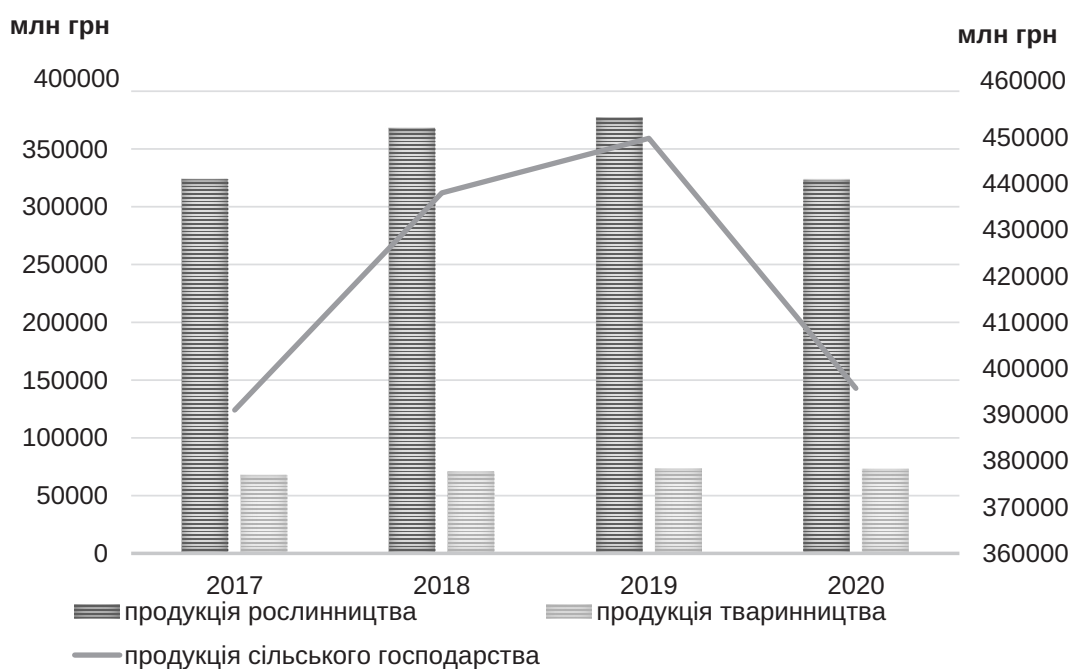

Рис. 3. Динаміку обсягів виробництва підприємствами продукції сільського господарства в Україні

Джерело: побудовано на основі даних [10]

* у постійних цінах 2016 р.

дям працювати на благо громади, створити високооплачувані нові робочі місця, розвинути інфраструктуру населеного пункту, що дійсно зможе підвищити рівень доброту та якість життя мешканців на цій території. Окрім того, розвиток кооперативів призводить до конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників не лише на території територіальної громади, але й загалом по всій країні. Саме завдяки їхній діяльності на території впроваджують сучасні технології, модернізують техніку й створюють передумови для розвитку підприємницької діяльності, що збільшує доходи місцевого бюджету [13]. На сьогодні на сільських територіях, як зазначає О. Ковшова, найбільш сприятливими є умови для створення й розвитку постачальницьких, заготівельно-збутових, молочних, м'ясних, зернових, переробних, сервісних, житлово-будівельних, садово-городніх, гаражних, торговельно-закупівельних, транспортних, освітніх, туристичних, медичних та багатофункціональних кооперативів [13].

Окрім того, збільшенню обсягів виробництва та забезпеченню конкурентоспроможності сільських територій сприяє розвиток об'єднань підприємств. Згідно із законодавством об'єднання підприємств – господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств (юридичних осіб) з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань [14]. Основними організаційно-правовими формами об'єднань підприємств в Україні є асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, холдингові компанії та ін. [14].

Згідно з Державним класифікатором України статутні об'єднання (консорціуми, концерни), на відміну від договірних (асоціацій, корпорацій), не мають установчих договорів та діють на підставі статуту. Це пов'язане з тим, що юридичною осно-

вою цих об'єднань є не волевиявлення сторін, а фінансова чи адміністративна залежність членів об'єднання від одного або групи підприємств [14].

Найбільш поширеними на сільських територіях є аграрні холдинги. До основних переваг функціонування агрохолдингів в Україні, на думку науковців, віднесено забезпечення зайнятості населення сільських територій, зростаюча динаміка питомої ваги прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор в структурі економіки, зростання обсягів капітальних інвестицій в сільське господарство, забезпечення високої врожайності агропродукції, стабільних обсягів виробництва, високої рентабельності, висока результативність фінансово-господарської діяльності, реалізація заходів корпоративної соціальної відповідальності, вихід на зовнішні ринки запозичення капіталу та доступ до дешевих кредитів [15, с. 288–300].

Окрім того, зростанню доходів сільського населення та розвитку соціальної інфраструктури на селі сприяють підприємці (фізичні особи, які є громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, що здійснюють підприємницьку діяльність за умови їх державної реєстрації без статусу юридичної особи [14]). Динаміку кількості суб'єктів господарювання, в т. ч. підприємців-фізичних осіб, зайнятих сільськогосподарською діяльністю в Україні відображено на рис. 4.

Ю. Губені, Ю. Коверко, П. Оліщук вважають, що для пришвидшення розвитку особистих селянських господарств необхідна державна підтримка, яка стосуватиметься забезпечення їх доступними та дешевими кредитними ресурсами, розширення землекористування, навчання та інформування власників господарств щодо сучасних можливостей їх діяльності та вимог до якості продукції й технології її виробництва, ринків збуту тощо [17].

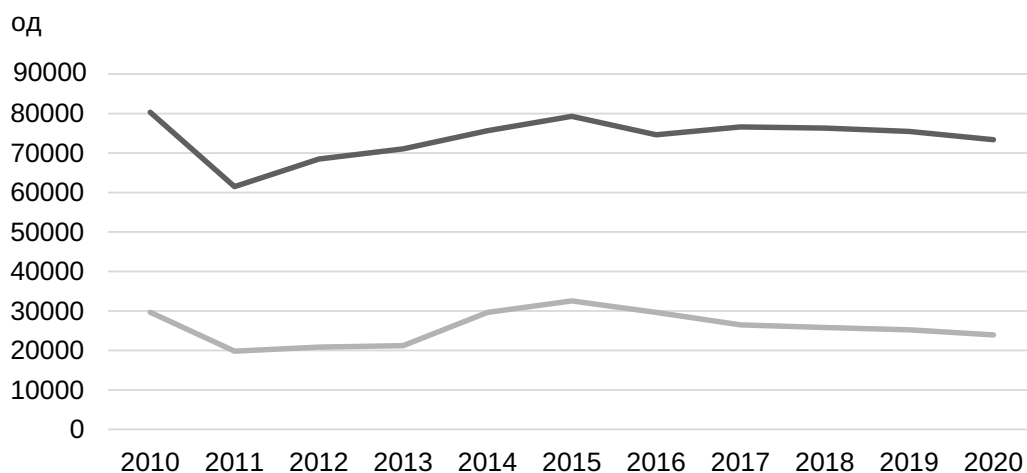

Рис. 4. Динаміка кількості суб'єктів господарювання, зайнятих сільськогосподарською діяльністю в Україні

Джерело: побудовано здобувачем на основі даних [16]

Тому підприємництво – це рушійна сила соціально-економічного розвитку сільських територій, адже сприяє відродженню населених пунктів із малою чисельністю населення [18].

Варто зазначити, що прерогативою сталого та інклюзивного розвитку сільських територій є покращення, передусім, умов життєдіяльності селян (оскільки крім сільського господарства, розвиток села охоплює ще й інші сфери, наприклад освіту, охорону здоров'я, довілля, інфраструктуру та ін.) [19; 20].

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновано заходи щодо трансформації наявних та сприяння створенню нових організаційно-правових форм господарювання з метою підвищення якості життя сільського населення та забезпечення конкурентоспроможності сільських територій. До них віднесено збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва через стимулювання розвитку місцевих підприємницьких ініціатив серед сільських жителів; активізація практик організації кооперативних та кластерних процесів на сільських територіях; розробка та реалізація регіональних програм розвитку підприємництва; державна підтримка розвитку підприємництва на сільських територіях для модернізації матеріальної та техніко-технологічної бази суб'єктів господарювання; консультативна підтримка сільського населення щодо започаткування власного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хомюк Н. Л. Диверсифікація розвитку сільських територій в умовах децентралізації: монографія. Луцьк: Вежа Друк, 2019. 320 с.
2. Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
3. Балановська Т.І., Гоголя О.П. Розвиток сільського підприємництва в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 230–235.
4. Види сільськогосподарських підприємств в Україні. Український клуб аграрного бізнесу. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (дата звернення: 10.04.2022).
5. Статистичний щорічник України за 2020 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ. Державна служба статистики України, 2021. 455 с.
6. Кваша С. М., Кваша К. С. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 40 с.
7. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. *Державна служба зайнятості*: офіц. веб-сайт: україн. версія. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення: 15.04.2022).
8. Балановська Т. І. Гоголя О. П. Розвиток підприємництва на сільських територіях: можливості та загрози. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 51–59.
9. Івченко В. Є. Організаційно-економічні трансформації аграрного сектора економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Нац. наук. центр «Ін-т аграр. екон.». Київ, 2017. 23 с.
10. Сільське господарство 2020: стат. зб. / ред. О. М. Прокопенко. Київ. Державна служба статистики України. 2021. 232 с.
11. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Напрями диверсифікації сільськогосподарського виробництва в Україні на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 22. № 95. С. 45–51.
12. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення: 10.04.2022).
13. Ковшова О. Що робити на селі, або про створення кооперативу. *Радник старости*. 2018. № 3. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2018/september/issue-3/article-38936.html> (дата звернення: 12.04.2022).
14. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів...: Наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#n34> (дата звернення: 15.04.2022).
15. Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т. 1 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2019. 377 с.
16. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України*: офіц. веб-сайт: україн. версія. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/ksg/ksg_u/arch_ksg_u.htm (дата звернення: 16.04.2022).
17. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А., Оліщук П. О. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін. *Економіка України*. 2017. Вип. 3. С. 59–67.
18. Хомюк Н. Л. Перспективи розвитку підприємництва на сільських територіях в умовах децентралізації. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали ХХІV Міжнар. наук.-практ. конф. / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 61–63.
19. Хомюк Н., Павліха Н., Вороний І. Диверсифікація як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 22. № 96. С. 35–41.
20. Цімбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 340 с.

REFERENCES:

1. Khomiuk N. L. (2019) Dyversyfikatsiia rozvytku sil'skykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Rural Development Diversification in the Context of Decentralization]. Lutsk: Vezha-Druk, 320 p. (in Ukrainian)
2. Lupenko Yu. O., Malik M. Y., Zaiats V. M. (2016) Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect]. Kyiv: NNT "IAE". 432 p. (in Ukrainian)
3. Balanovska T. I., Hohulia O. P. (2018) Rozvytok sil'skoho pidpriemnytstva v Ukraini [Development of rural entrepreneurship in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 21. pp. 230–235. (in Ukrainian).
4. Vydy sil'skohospodarskykh pidpriemstv v Ukraini. Ukrainyskyi klub aharnoho biznesu [Types of agricultural enterprises in Ukraine. Ukrainian Club of Agrarian Business]. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_sil'skogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (accessed 10 April 2022). (in Ukrainian)
5. Verner I. Ye (2021). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2020]. Kyiv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 455 p. (in Ukrainian)
6. Kvasha S. M., Kvasha K. S. (2013) Stan ta tendentsii rozvytku sil'skoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [Status and trends in agriculture of the European Union]. Kyiv: NNT "IAE". 40 p. (in Ukrainian)
7. Sytuatsiia na zareiestrovanomu rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti [The situation on the registered labor market and the activities of the State Employment Service]. *Derzhavna sluzhba zainiatosti*: ofits. veb-sait. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (accessed 15 April 2022). (in Ukrainian)
8. Balanovska T. I. Hohulia O. P. (2019) Rozvytok pidpriemnytstva na sil'skykh terytoriiakh: mozhlyvosti ta zahrozy [Entrepreneurship development in rural areas: opportunities and threats]. *Infrastruktura rynku*, Issue 28. pp. 51–59. (in Ukrainian).
9. Ivchenko V. Ye. (2017) Orhanizatsiino-ekonomichni transformatsii aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Organizational and economic transformations of the agricultural sector of the economy of Ukraine] (PhD Thesis), National Research Center "Institute of Agrarian Economics". (in Ukrainian)
10. Prokopenko O. M. (2021) Sil'ske hospodarstvo 2020 [Agriculture 2020]. Kyiv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 232 p. (in Ukrainian).
11. Khomiuk N. L., Pavlikha N. V. (2020) Napriamy dyversyfikatsii sil'skohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini na zasadakh staloho rozvytku [Directions of diversification of agricultural production in Ukraine on the basis of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S. Z. Gzhytskoho. Serii: Ekonomichni nauky* [Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences]. Issue 22. no 95. pp. 45–51. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9508>. (in Ukrainian)
12. Pro kooperatsiiu [On cooperation]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 10.07.2003 no 1087-IV. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (accessed 10 April 2022). (in Ukrainian)
13. Kovshova O. (2018) Shcho robyty na seli, abo pro stvorennia kooperatyvu [What to do in the countryside, or to create a cooperative]. *Radnyk starosty* [Counsellor of village elder], no. 3. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2018/september/issue-3/article-38936.html> (accessed 12 April 2022). (in Ukrainian)
14. Pro zatverdzhennia natsionalnykh standartiv Ukrainy, derzhavnykh klasyfikatoriv Ukrainy, natsionalnykh zmin do mizhderzhavnykh standartiv [On approval of national standards of Ukraine, state classifiers of Ukraine, national changes to interstate standards]: Nakaz Derzhavnoho komitetu z pytan tekhnichnoho rehuliuвання ta spozhyvchoi polityky [Order of the State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy] vid 28.05.2004 no 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#n34> (accessed 15 April 2022). (in Ukrainian)
15. Melnyk M. I. (2019) Prostorova orhanizatsiia biznesu v rehionakh Ukrainy: formy ta mekhanizmy rehuliuвання [Spatial organization of business in the regions of Ukraine: forms and mechanisms of regulation]. Derzhavna ustanova "Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy". Lviv. Vol. 1. 377 p. (in Ukrainian)
16. Kilkist subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti. [Number of business entities by type of economic activity]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. veb-sait [Number of business entities by type of economic activity. State Statistics Service of Ukraine: ofits. website]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/ksg/ksg_u/arch_ksg_u.htm (accessed 16 April 2022). (in Ukrainian)
17. Hubeni Yu. E., Koverko Yu. A., Olishchuk P. O. (2017) Rozvytok osobystykh selianskykh hospodarstv v umovakh instytutsionalnykh zmin [Development of personal peasant farms in terms of institutional change]. *Ekonomika Ukrainy* [Ukraine economy]. Issue. 3. pp. 59–67. (in Ukrainian)
18. Khomiuk N. L. (2019) Perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva na sil'skykh terytoriiakh v umovakh detsentralizatsii [Prospects for the development of entrepreneurship in rural areas in the context of decentralization]. *Perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Prospects for the development of Ukraine's economy: theory, methodology, practice]: materialy XXIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / vidp. red. L. H. Lipykh. Lutsk: Vezha-Druk, 2019. pp. 61–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/351885101_Perspektivi_rozvitku_pidpriemnytstva_na_sil'skikh_teritoriiakh_v_umovakh_decentralizatsii. (in Ukrainian)
19. Khomiuk N., Pavlikha N., Voronyi I. (2020) Dyversyfikatsiia yak instrument zabezpechennia staloho rozvytku sil'skykh terytorii [Diversification as a tool for sustainable development of rural areas in the context of decentralization]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S. Z. Gzhytskoho. Serii: Ekonomichni nauky* [Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences]. Issue 22. no 96. pp. 35–41. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9606>. (in Ukrainian)
20. Tsybaliuk I. O. (2019) Inkluzyvnyi rozvytok rehionu v umovakh finansovoi detsentralizatsii: teoriia, metodolohiia, praktyka [Inclusive development of the region in terms of financial decentralization: theory, methodology, practice]. Lutsk: Vezha-Druk. 340 p. (in Ukrainian)